Kazakistan'da Yerleşik Türk Firmalarının Yapısı ve Geleceğe İlişkin Öngörü ve Öneriler

Osman Barak (Çankırı Karatekin University, Turkey)

Structure of the Turkish Firms in Kazakhstan: Projections and Recommendations

Abstract

This work puts forward both the current situation of Turkish enterprises in Kazakhstan according to production, marketing and financial dimensions; presents foresights and projections to future in respect of the structural dimension, and proposes advices to investors in the light of these foresights and projections. This work introduces the situation of Turkish enterprises based in Kazakhstan in the 20th year of independence by making the structural analysis. By looking to the findings (symptoms) of this work, in particular the datum findings of the SWOT analysis, we evaluate the problems of Turkish investors and present some solutions. In this paper benefited from the datum of the Turkish firms working in Kazakhstan.

JEL Codes: F21, F23

1 Giriş

Dünyada sanayi devrimi ile birlikte üretimin boyutları değişmiş, ticari faaliyetlerin gelişim hızı da artmıştır. Atölyelerden şehirlerdeki fabrikalara, fabrikalardan bölgesel fabrikalara, buradan da ulusal fabrikalara geçilmiştir. Bu gelişme yakın geçmişte de daha değişik boyutlar kazanarak; küçük çaplı ihracat olanakları olan ulusal işletmelerden, tek bir yönetim altında ve çeşitli ülkelerdeki faaliyetleri kapsayan çok uluslu şirketlere, günümüzde de küresel işletmelere kadar uzanmıştır.

Dünyadaki yeni ve hızlı değişim ve gelişmeler işletmeleri uluslararası ve küresel üretim yapmaya yöneltmektedir. Söz konusu gelişmelerin dışında kalan ya da küreselleşme süreci içerisinde yer almayan işletmelerin rekabet etme ve ayakta kalma şansı azalmaktadır. Bu durumu değişime bağlı yeni ticari yapılanmalar ve yeni yatırım alanları, gümrük duvarlarının kalkması, bölgesel birleşmelerin çoğalması, hızlı teknolojik gelişmeler, bazı ürünlerin dünya markası haline gelmesi, işletmelerin ölçek ekonomilerinden yararlanma isteği ve rekabet, stratejik ortaklıklar gibi nedenler desteklemekte ve işletmeleri istemese de çok uluslaşma sürecine sokmaktadır. Dolayısı ile bu ve benzeri gelişmeler, işletmeleri geleneksel büyüme yollarından daha çok diğer işletmelerle çeşitli şekillerde işbirliği yaparak daha etkili faaliyet göstermeye, daha hızlı büyümeye ve çok uluslaşma sürecine bir şekilde girmeye zorlamaktadır.

Dünya ülkeleri karşılaştırıldığında, ülkelerin uzun dönem ekonomik büyüme performanslarında önemli farklılıklar bulunduğu görülmektedir. Uzun dönem büyüme oranları arasındaki farklılıklar ekonomik büyümenin belirleyicileri tarafından açıklanır. Farklı ülkeler veya ülke grupları için ekonomik büyümenin belirleyicileri ve bunların büyümeyi nasıl etkilediklerini ortaya koyan çalışmalarda büyümenin; ekonomik faktörler, demografik faktörler, teknolojik gelişme, doğal kaynaklar, coğrafya ve iklim, siyasi, sosyal ve kültürel faktörler tarafından açıklanamaya çalışıldığı görülmektedir. Büyümenin bu şekilde ifade edilebilecek olan belirleyicileri birbirilerinden ve daha önceki düzeylerinden bağımsız değildirler. Örneğin herhangi bir ülkedeki siyasi istikrar durumu büyümenin ekonomik belirleyicilerini de etkiler ya da daha önceki yıllarda ülkede sağlanan hızlı teknolojik gelişmeler gelecek teknolojik gelişmeler için zemin hazırlarlar (Ağayev, 2010:162).

Ülkeler belirli bir büyüme hızını yakalamak ya da gerekli gördüğü yatırımları gerçekleştirmek için yeterli düzeyde kaynağa sahip değillerse ya borç kullanırlar ya da yabancı sermayeleri kendilerine davet ederler. Bu da ülkeler arasında sermaye hareketliliğine neden olur.

Yabancı sermaye, dışarda yerleşik durumda bulunan kişi ve kuruluşların ülke içinde mali ya da fiziki yatırım yapmaları ya da ticari faaliyette bulunmaları şeklinde tanımlanabilir. Yabancı sermaye yatırımları bir ülkenin sabit sermaye stokunun artmasına katkıda bulunması, teknoloji ve işletmecilik bilgisi getirmesi, istihdam yaratması, rekabeti geliştirmesi, ödemeler dengesi açığını azaltması, iç piyasaya dinamizm kazandırması, teknik eleman ve yönetici açığını azaltması yönüyle katkıda bulunmaktadır. Söz konusu nedenlerle dünyadaki genel eğilim, yabancı sermaye yatırımlarını teşvik yönündedir (Tandırcıoğlu ve Özen, 2003:105).

Sermaye hareketleri portföy yatırımları ve doğrudan yabancı sermaye yatırımları şeklinde iki guruba ayrılırlar. Portföy yatırımları, herhangi bir yabancı ülkeden borç senedi, tahvil veya hisse senedinin satın alınmasını ifade eder. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları ise yabancı ülkelere yeni bir şirketin kurulması, var olan bir şirketin satın alınması veya sermayesinin artırılması anlamına gelir (Ağayev, 2010:163).

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, OECD tarafından bir ülkedeki yerleşik bir birimin, başka bir ülkedeki

işletmede sürekli bir menfaat ilişkisini elde etmek amacıyla yaptığı yatırım olarak tanımlanmaktadır (OECD, 2003:3). Başka bir ifadeyle, doğrudan yabancı sermaye yatırımları bir ekonomide yerleşik bir birim tarafından başka ülkede yerleşik olan bir teşebbüste kalıcı bir ekonomik bağ oluşturma amacıyla yapılan bir uluslararası yatırım kategorisidir (Delice, 2005:173). Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, gelişmekte olan ülkelerin sermaye birikiminden yoksun olmaları nedeniyle büyük önem arz etmektedir. Yeterli sermaye birikimi bulunmadan üretim ilişkilerini konumlandırmak ve işgücünü bu üretim ilişkileri çerçevesinde yönlendirmek mümkün değildir. Bu nedenle doğrudan yabancı sermaye yatırımları, gelişmekte olan ülkeler açısından son derece önemlidir (Bülbül ve Emirmahmutoglu, 2010:208).

Sermaye sahibi yatırımcının başka ülkelerde yatırım yaparken gözettiği amaç göz önünde bulundurulduğunda uluslararası sermaye yatırımları, doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve dolaylı (portföy) yatırımları olmak üzere iki şekilde gerçekleşmektedir (Savaşan, 2006). Her ikisi de sermaye transferi olmakla birlikte doğrudan yabancı sermaye yatırımları sermaye ile birlikte teknoloji, know-how, işletmecilik bilgisinin aktarımını sağlamaktadır (Karluk, 1983:15).

Dünya ekonomisinde önemi gittikçe artan doğrudan yabancı sermaye yatırımları genel olarak, yatırım faaliyetlerini birden fazla ülkede sürdüren ve üretimle ilgili kararları bir merkezden alan veya çeşitli yollarla bağlı şirketlerin kararlarını etkileyen çok uluslu şirketler tarafından yapılmaktadır (Çalışkan, 2003). Çok uluslu şirketleri başka ülkelerde yatırıma yönlendiren temel güdü kâr ve karlılığın devamıdır. Kârın devamlılığını sağlayan en önemli etken ise ekonomik ve siyasi istikrardır (Güçlü, 2003). Yapılacak yatırımın niteliğine göre, ülkenin gelişmişlik seviyesi, piyasa büyüklüğü, dış açıklık, vergi ve teşvik politikaları da önem taşımaktadır. Bu nedenle, yabancı yatırımları çekmek isteyen gelişmekte olan ülkeler bu konuda daha da özendirici düzenlemeler yapmaya başlamıştır. Bu düzenlemeler piyasaların serbestleşmesi, yatırım indirimi, vergi tatili, bedava arsa tahsis, vergi indirimi olabileceği gibi tanıtımların yapılması ve hatta teşviklerin verilmesi şeklinde olabilmektedir (Göz, 2009:1).

İşletmelerin küresel değişikliklere ayak uydurabilmesi ve daha da önemlisi kendi yaşamını sürdürebilmesi için dünyadaki yeni gelişmeleri takip etmesi ve çok uluslaşma sürecine bir şekilde girmesi gerekmektedir.

Dünyada çok uluslu işletmeciliğin gelişmesi ve faaliyetlerinin çok büyük boyutlara ulaşması işletmelerin de önemini artırmıştır. Yapılan işletmecilik faaliyetleri ve bunun sonucu oluşan kazançların dünyadaki bazı devletlerin toplam kazançlarına ulaşması ve hatta geçmesi bu önemi daha da artırmıştır. Ayrıca bu gibi gelişmeler ülkelerin pazarlık gücünü yükseltmekte ve diğer ülkeler üzerinde nüfuz sağlamaktadır. Bu bağlamda işletmelerin uluslararası işletmecilik faaliyetleri içinde yer alması ve yurt dışında yatırımlara girmesi büyük önem arz etmektedir.

Çok uluslu işletmeler, iki ya da daha fazla ülkede ticari faaliyette bulunan, tek bir merkezden kontrol edilen, hukuken birbirinden bağımsız, ancak ekonomik olarak birbirine bağlı ortaklıklardan oluşurlar (Aydın, 1997:5). Çok uluslu işletmeler, yatırım faaliyetlerini birden fazla ülkede sürdüren ve çeşitli yollarla, bağlı şirketlerin kararlarını etkileyebilen işletmelerdir (Alpar, 1978:26). Başka bir tanıma göre çok uluslu işletmeler, gittikleri ülkede yabancı sermayeyi düzenleyen mevzuata uygun olarak direkt yatırım şeklinde özel bir yatırımda bulunan, örgüt yapısı, karar alma ve denetim davranışları açısından bir bütünlük gösteren ve uluslararası faaliyetleriyle tanınmış olan firmalardır (Yüksel, 1999:113).

Çok uluslu işletmeler, ülkelere çeşitli stratejiler kullanarak girerler. Bu stratejiler, ihracat, lisans, yetki ve teknoloji anlaşmaları veya ülke dışında üretim, portföy yatırımları, yönetim anlaşmaları, yabancı şube açma, yavru şirket, otak girişim vb. şeklinde sıralayabiliriz.

Türk firmaların çok uluslu işletmecilik faaliyetleri ve bunların gelişimi 1980'li yıllar ve daha çok 1990'lı yıllar ve sonrasında görülmektedir. Bunda da sermayenin yurt dışına ihracına ilişkin çıkarılan kanun ve sağlanan teşviklerin etkili olduğu söylenebilir.

İşletmelerin yurt dışındaki yatırımlarının hangi aşamada ve uluslararası işletmeciliğinde neresinde olduğu, hem devletler açısından hem de bu alanda yatırım yapacak diğer işletmeler açısından önem arz etmektedir. Bu kapsamda Kazakistan'da faaliyet gösteren Türk işletmelerinin Kazakistan yatırımları ile ilgili literatür incelendiğinde, hemen hemen bu konuda bilimsel anlamda bir çalışmanın yapılmamış olduğu ve yapılan çalışmaların da az ve sınırlı düzeyde çalışmalar olduğu görülecektir. Bu olgu da çalışmanın önemini artırmaktadır.

2 Kazakistan'da Yerleşik Türk Firmalarının Yapısı ve Geleceğe İlişkin Öngörü ve Öneriler

2.1 Araştırmanın Amacı Ve Önemi

Bu çalışmanın temel amacı, Kazakistan'da yerleşik Türk işletmelerinin, üretim pazarlama ve finansal anlamda geldiği noktayı ortaya koymak, yapısal anlamda değerlendirmelerde bulunmak, geleceğine ilişkin öngörüler yapmak ve bu öngörüler doğrultusunda yatırımcılara önerilerde bulunmaktır.

Türk işletmelerin Kazakistan'daki yatırımlarının hangi aşamada ve uluslararası işletmeciliğinde neresinde

olduğu, hem makro karar vericiler açısından hem de bu alanda yatırım yapacak diğer işletmeler (mikro karar vericiler) açısından önem arz etmektedir. Ayrıca Türk işletmelerinin Kazakistan yatırımları ile ilgili literatür incelendiğinde, hemen hemen bu konuda bilimsel anlamda bir çalışmanın yapılmamış olduğu ve yapılan çalışmalarında az ve sınırlı düzeyde çalışmalar olduğu görülmektedir. Bu olguda çalışmanın önemini artırmaktadır. Elde edilen sonuçlar Türkiye'nin Kazakistan ekonomik ilişkileri konusunda hem fikir vermesi hem de olası durumlara karşı da önceden önlem alınmasına ve yeni projelerin geliştirilebilmesine de ışık tutacaktır.

2.2 Araştırmanın Evreni ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Kazakistan'da faaliyet gösteren Türk işletmeleri oluşturmaktadır. Bu kapsamda Kazakistan'da faaliyet gösteren Kazak Türk İş Adamları Derneği'ne (KATİAD) üye işletmeler ve dernek üyesi olmayan (faaliyetlerini herhangi bir dernek üyeliği çatısı altında sürdürmeyen) işletmeler arasından çalışmanın örneklemini belirlenmiştir. Örneklem, belirlemede işletmelerin nitelikleri faaliyet konuları göz önünde bulundurulmuş, farklı sektörlerden işletme yöneticilerinin fikirlerini almak adına basit tesadüfi örneklemeden kaçınılmıştır. Çalışmanın niteliği de göz önünde tutularak olasılığa dayalı olmayan "yargısal örnekleme" ve "kartopu örnekleme" tekniklerinden faydalanılmıştır. Bu kapsamda öncelikle KATİAD üyesi 150 işletmeye internet yolu ile anket gönderilmiş yeterli sayıda anketin geri dönmeyeceği anlaşıncaya, yargısal örnekleme yöntemi kullanılarak faaliyet konuları ve çalışma alanları göz önüne alınarak 100 işletme belirlenmiş ve bu işletmeler adreslerinde ziyaret edilerek işletme yöneticilerine anket uygulanmıştır. Uygulama kapsamında anket uygulamasını kabul eden söz konusu işletmelerden 81 adet işletme yöneticisi ile görüşülmüş ve anket uygulanmıştır. Ayrıca bu görüşmeler esnasında, ilgili işletme yöneticilerinden anket uygulamasına yardımcı olabilecek başka işletme yöneticileri ile iletişim konusunda yardım sorulmuş ve onların tavsiye ve önerilerinden faydalanılarak KATİAD üyesi olmayan işletme yöneticileri ile temas kurulmuş ve bu kapsamda da 35 adet görüşme yapılmıştır. Elde edilen toplam 116 anket formundan, bazıları eksik ve hatalı doldurmalar nedeniyle değerlendirmeye alınmamış olup, toplam 108 anket formu değerlendirme ve araştırma kapsamına alınmıştır.

2.3 Verilerin Toplanması

Çalışmaya ait verilerin toplanmasında, yatırımcılara yönelik 3 aşamalı bir anket formu oluşturulmuştur. Anketin birinci aşamasında işletmeye ilişkin genel bilgiler sorulmuştur. Anketin ikinci kısmında, işletmelerin sermaye yapılarına ilişkin sorulara cevap alınmıştır. Anketin üçüncü kısmında ise yatırımcıların karşılaştıkları sorunlar ve Türk yatırımcıların güçlü ve zayıf yanları ile karşı karşıya kaldıkları fırsatlar ve tehditlere ilişkin görüşleri alınmaya çalışılmıştır. Araştırmada anketin birinci ve ikinci aşamasında açık uçlu sorular ve çoktan seçmeli ve/veya sıralamalı sorular kullanılmıştır. Anketin üçüncü aşamasında ise yatırımcıların karşılaştıkları sorunları belirlemek ve SWOT analizinde kullanılmak üzere açık uçlu sorulardan yararlanılmıştır. Açık uçlu soru kullanılmasının en temel nedeni *sorunlara* ilişkin yatırımcıları yönlendirmeden kaçınmaktır.

2.4 Verilerin Analizi ve Yorumlanması

Anket uygulaması gerçekleştirildikten sonra, değerlendirilmeye alınan veriler ankete katılan işletmelerin genel yapısını tespit etmek üzere yüzde ve frekans yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırmada veriler SPSS 15 paket programı kullanılarak analiz edilerek yorumlanmıştır.

3 Araştırma İle İlgili Bulgular ve Değerlendirmeler

3.1 Kazakistan'da Türk Yatırımlarına İlişkin Genel Bilgiler

Kazakistan'da Türk yatırımcılarının yatırım faaliyetleri Kazakistan'ın bağımsızlık süreci ile birlikte başlamıştır. Bu bağlamda Kazakistan'da faaliyet gösteren Türk işletmelerinin yaklaşık %25'inin Bağımsızlığının ilk yıllarında kurulduğunu söyleyebiliriz.

	Frekans	Yüzde
1 Yıl	6	5,56
2 yıl	0	0,00
3-5 yıl	23	21,30
6-10 yıl	45	41,67
11 yıl ve üzeri	34	31,48
Toplam	108	100,00

Tablo 1. Kazakistan'daki Türk İşletmelerinin Faaliyet Süreleri

Tablo 1'den de görüleceği üzere Kazakistan'da on yıldan daha fazla sürede faaliyette bulunan yatırımcı işletmelerin oranı %31,48'dir. Ankete katılan işletmelerin %41,67'si 6 ila 10 yıl arasında Kazakistan'da yatırım faaliyetinde bulunan işletmelerdir. 3 ila 5 yıl arasında sürede faaliyet gösteren yatırımcı firmaların oranı ise %21,30 iken sadece %5,56 oranında yatırımcı son bir yıl içinde Kazakistan'da yatırım faaliyetinde bulunan işletmelerdir. 2 yıl süre ile faaliyet gösteren herhangi bir Türk yatırımcısının olmaması da, dönemin Kriz yıllarına karşılık gelmesi anlamında dikkat çekmektedir.

Tablo 2’de Kazakistan’daki Türk yatırımlarının sermaye büyüklüğü anlamında dağılımı görülmektedir. Araştırmaya katılan firmaların %43,52’si bir milyon dolar ve altında sermaye ile işletmecilik faaliyetlerini yürütmektedirler. İşletmelerin %32,41’i 1 ila 5 milyon dolar arasında yatırımı olan işletmelerdir. 5 ila 10 milyon dolar arasında sermaye yatırımı bulunan firmaların oranı %8,33’dür. 10 milyon ile 50 milyon dolar arasında sermaye yatırımı bulunan işletme sayısı 11 ve bunların toplam içindeki payı da %10,19’dur. Ankete cevap veren işletmelerin sadece %5,56’sı 50 milyon dolar ve üzeri sermaye ile Kazakistan’da yerleşik olarak işletmecilik faaliyeti sürdüren Türk yatırımcılardır.

	Frekans	Yüzde
1 milyon \$ ve altı	47	43,52
1 milyon \$ üzeri ile 5 milyon \$ arası	35	32,41
5 milyon \$ üzeri ile 10 milyon \$ arası	9	8,33
10 milyon \$ üzeri ile 20 milyon \$ arası	5	4,63
20 milyon \$ üzeri ile 50 milyon \$ arası	6	5,56
50 milyon \$ ve üzeri	6	5,56
Toplam	108	100,00

Tablo 2. Kazakistan’daki Türk Yatırımcıların Sermaye Yatırımlarının Dağılımı

Araştırma kapsamında Kazakistan’daki Türk yatırımlarının sektörel dağılımı incelenmiş ve inceleme kapsamında yatırımların, ticaret, imalat ve montaj sanayi, Müteahhitlik hizmetleri (İnşaat) ve turizm alanlarında yoğunlaştığı gözlenmiştir. Bu bağlamda sektörler itibarıyla birinci sırada %24,83 ile Ticaret yer almaktadır. Bunu % 23,49 ile İmalat ve Montaj sanayi izlemektedir. Müteahhitlik hizmetleri %16,11, Turizm sektörü %12,75, Ulaştırma-Dağıtım, Tekstil ve Proje Danışmanlık Hizmetleri %4,03 ile aynı sırayı paylaşmaktadırlar. Sağlık sektörü toplam Türk yatırımcılar içerisinde oran olarak %3,36’lık bir paya sahip olsa da işletme büyüklükleri ve faaliyet alanları itibarıyla dikkat çekmekte ve diğer işletmelere örnek teşkil edecek niteliktedirler.

	Frekans	Yüzde
Dağıtım birimleri (şirketleri) kurma	89	82,41
Ortak girişim	15	13,89
Kazakistan dışındaki İşletmeye bağlı şubeler	12	11,11
Temsilcilik açma	9	8,33
Lisans Anlaşması	9	8,33
Franchising	8	7,41
Anlaşmalı Üretim	3	2,78
Stratejik Anlaşmalar	3	2,78
Tamamen Entegre edilmiş üretim	3	2,78
Yönetim Anlaşması	1	0,93
Toplam	152	140,74

Tablo 3. Türk Yatırımcıların Kazakistan’da Uygulamış Oldukları Yatırım Modelleri

Kazakistan’da yerleşik Türk işletmelerinin uluslararasılaşma düzeyini görmek üzere Kazakistan dışında faaliyette bulunduğu ülkeler sorulmuş ve elde edilen veriler Türk işletmelerinin %62’sinin Kazakistan dışında yatırımı olmadığını ve faaliyet göstermediğini ortaya koymuştur. Başka bir deyişle Kazakistan’daki Türk yatırımcılarının yaklaşık olarak %38’inin Kazakistan dışında en az bir ülkede işletmecilik faaliyetinde bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yine Kazakistan’da yatırımı bulunan Türk yatırımcıların Kazakistan dışında en az iki ülkede yatırım faaliyeti içinde olma oranı %21’dir. Bu verilerden hareketle Kazakistan’da yatırımı bulunan her 100 yatırımcıdan 21’inin Kazakistan dışında farklı iki ülkede daha yatırımları olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Bu bulgu Türk işletmelerinin uluslararasılaşma sürecinin de neresinde olduğunu göstermesi ve farklı ülkelerde faaliyet göstermenin işletmelerin ülke risklerini azaltması açısından da önemlidir. Ayrıca farklı ülkelerde var olmak ve faaliyetlerini sürdürmek işletme açısından ülke riskinin azaltılması açısından da önem arz etmektedir.

Tablo 3’de Türk yatırımcıların Kazakistan pazarına girişte uyguladıkları yatırım modellerini (stratejilerini) görmekteyiz. Türk işletmelerinin %82,41’i kendi şirketini kurma ya da dağıtım birimlerini kurma şeklinde örgütlendiği görülmektedir. Yani Türk yatırımcılar Kazakistan’da faaliyetlerini büyük ölçüde kurmuş oldukları şirketler vasıtasıyla yürütmektedirler. Yatırım stratejisi olarak kullanılan ikinci model ise %13,89 ile Ortak girişim modelidir. Bunu %11,11 ile Kazakistan dışındaki işletmeye bağlı şubeler izlemektedir. Türk yatırımcılarının yatırımlarında %8,33 oranında temsilcilik açma ve Lisans anlaşması modeli kullanılmaktadır. Yatırımcılar tarafından Franchising kullanımı ise %7,41’dir. Araştırmaya 108 firma verisi kullanılmakta birlikte kullanılan modelin 152 olarak çıkması birçok yatırımcının Kazakistan pazarına birden fazla yatırım modeli ile girdiğini göstermesi açısından da önemlidir. Yani bir yatırımcı hem Lisans anlaşması hem Ortak girişim modelini kullanmakta hem de kendi şirketini kurarak faaliyetlerini sürdürmektedir. Bunun en önemli nedeni de bir

yatırımcının birden çok sektörde faaliyette bulunmasıdır. Söz konusu veriler Türk yatırımcıların uluslararası işletmeciliğin neresinde olduğunu göstermesi bakımından anlamlıdır.

3.2 Kazakistan'da Türk Sermaye Yatırımları ve Finansmanı

Kazakistan'da ikamet eden Türk yatırımcıları, Kazakistan pazarında doğrudan sermaye ihracı şeklinde faaliyetlerini sürdürmektedirler. Araştırmaya katılan tüm yatırımcılar, ne Kazakistan'da ne Türkiye'de ne de başka bir ülkede dolaylı yatırım yapmadığını (dolaylı yatırımlarının olmadığını) belirtmişlerdir. Yatırımcıların tamamı "Kazakistan, Türkiye ya da başka ülkelerde işletme olarak dolaylı yatırımlarınız var mı?" sorusuna "Hayır" cevabı vermişlerdir. Tüm yatırımcılar yatırımlarını direk yatırım şeklinde organize etmektedirler.

	Frekans	Yüzde
Nakdi Sermaye transferi	47	43,52
Sermaye Mali Transferi	4	3,70
Nakdi sermaye + Sermaye Mali Transferi	57	52,78
Toplam	108	100,00

Tablo 4. Yatırımlarda Kullanılan Sermayenin Niteliği

Yatırımcılar "İşletmenizin Kazakistan'da, yaklaşık olarak, sermaye yatırımların oranı nedir?" şeklindeki soruya da "% 100 direkt yatırım" şeklinde yanıtlamışlardır. Direk yatırımların finansmanında kullanılan sermayenin niteliği ve yüzde dağılımı Tablo 4'de verilmiştir. Buna göre yatırımların finansmanında firmaların %43.52 nakdi sermaye transferi, %3,78 sermaye mali transferi ve %52.78'i de hem nakdi sermaye hem de sermaye mali transferi yoluna gitmişlerdir.

	Frekans	Yüzde
Tamamen şirket öz kaynaklarından	84	77,78
Öz kaynak + Borç-Banka kredisi ile	20	18,52
Öz kaynak + Teşvik kredilerinden yararlanarak	0	0
Tamamen Banka kredisi ile	0	0
Ev sahibi ülke (Kazakistan) tarafından sağlanan teşvikler ile	0	0
Öz kaynak + Ev sahibi ülke teşvik kredileri ile	0	0
Öz kaynak + Ev sahibi ülke teşvik kredileri + Borç-Banka kredisi ile	4	3,70
Toplam	108	100

Tablo 5. Yatırımların Finansmanı

Tablo 5 bulguları Türk yatırımcıların, Kazakistan yatırımlarının finansmanında tek başına banka kredisi ve ev sahibi ülke tarafından sağlanan teşvik kullanmadıklarını göstermektedir. Firmaların %77,78'i tamamen işletme öz kaynakları ile yatırımlarını finanse etmişlerdir. Öz kaynak + Borç-Banka kredisi ile yatırımlarını finanse eden işletmelerin oranı %18,52 ve Öz kaynak + Ev sahibi ülke teşvik kredileri + Borç-Banka kredisi ile yatırımlarını finanse eden firmaların oranı ise %3,70'dir.

3.3 Kazakistan'da Türk Yatırımcılarının Temel Sorunları

Türk yatırımcılarının karşılaştıkları temel sorunların bir kısmı Kazakistan'ın kendi yapısından kaynaklı sorunlar oluştururken bazılarının da Türkiye kaynaklı sorunlar olduğu görülmektedir. Bu sorunlar genel hatlarıyla, hukuki ve bürokratik yapıdan kaynaklı sorunlar, üretim ve pazarlamada karşılaşılan sorunlar, teknik alt yapı ve hammadde temininde karşılaşılan sorunlar ve yetişmiş insan gücü ve kalifiye eleman kaynaklı sorunlardır. Bu sorunlar önem sırasıyla;

1. Bürokrasi, hukuki alt yapı ve buna bağlı aşırı bürokratik işlemler ve bundan kaynaklı aşırı hantal işlemeyen kurumsal yapı ve farklı yasal uygulamalar,
2. Yetişmiş insan gücü problemi, kaliteli ve kalifiye eleman eksikliği,
3. Hukuki mevzuatın çok karmaşık olması, yapısal problemler, yasal yetersizlikler,
4. Kamudaki yolsuzluk ve rüşvetler, resmi kurumların gayri resmi baskıları,
5. Elçilik personelinin yeterli derecede ilgi göstermemesi, girişimcileri sahiplenmemesi,
6. Pasaport kayıt işlemleri ve vize konusundaki zorluklar ve farklı uygulamalar,
7. Tahsilat problemleri ve kredili alacakların tahsili sorunu,
8. Yerel bürokrasinin Türk girişimciler tarafından yeterince bilinmemesi ve bundan kaynaklı sorunlar,
9. Altyapı sorunları (enerji kesintisi gibi) ve hammadde temininde karşılaşılan güçlükler,
10. Ara mal ve malzeme alt sanayi eksikliği, yan sanayinin gelişmemiş olması ve buna bağlı yükselen maliyetler,
11. Bakım-onarım servis hizmetlerinin yetersizliği, teknik servis alt yapı eksikliği,
12. Gümrük birliği sonrasında karşılaşılan aşırı gümrük tarifeleri ve buna bağlı ithalat zorlukları,
13. Sigorta ve emeklilik işlemlerine ilişkin ülkeler arasındaki farklı yasal uygulamalar, denklik sorunu ve Kazakistan'da yapılan sigorta ödemelerinin Türkiye'de kullanılamaması

14. Lojistik problemi,

15. Türk yatırımcılar arasında birlikteliğin kurulamaması ve sorunların çözümüne yönelik ortak çözümlerin ortaya konulamaması ve ortak ticari birliklerin kurulamaması.

Temel sorunlar incelendiğinde, hukuksal sorunlar ve bürokraside yaşanan güçlükler yatırımcılar açısından ciddi bir sorun olarak görülmektedir. Bunun yanında yetişmiş insan gücü, kalifiye eleman sorunu da önemli bir başlık olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışma izinleri lisanslar vb. kısıtlamalar nedeniyle ülke dışından personel temin edemeyen işletmeler, yeni teknolojileri bilen çağın gereklerine uygun personel ihtiyacı ile karşı karşıya gelmekte ve bu da işletmecilik faaliyetlerini olumsuz etkilemektedir. Diğer taraftan yolsuzluk, rüşvet sorunu ve resmi kurumların gayri resmi uygulamaları en önemli sorunlar arasında yer almakta ve birçok girişimci tarafından çeşitli şekillerde dile getirilmektedir.

3.4 Kazakistan'da Türk Yatırımcıları ve Yatırımları

Kazakistan'da Türk yatırımcıları ve yatırımları stratejik yönetim bakış açısı altında incelenmekte ve Kazakistan'daki Türk yatırımlarının ve yatırımcıların bir SWOT analizi yapılmaktadır (Tablo 6). Burada amaç Kazakistan'daki Türk yatırımlarını etkileyen çevresel koşullardaki değişimleri göz önünde bulunduran ve bu değişimlerin ne gibi fırsatlar yarattığını ve ne gibi tehlikeleri beraberinde getirdiğini tespiti çalışmaktır. Ayrıca Türk yatırımlarının ve yatırımcılarının kuvvetli ve zayıf yönlerini ayrı ayrı değerlemeye tabi tutarak kıt kaynakların ve imkânların etkin kullanımının sağlanması hususunda karar vericilere önerilerde bulunulması hedeflenmektedir.

GÜÇLÜ YÖNLER	ZAYIF YÖNLER
<ul style="list-style-type: none"> • Bilgi birikimi tecrübe deneyim, • Bir önceki iyi iş referanslar, • Farklılaştırılmış ürünlerle piyasaya girebilme imkânları, • Girişimci ruhu ve problem çözme yetisi • Hizmet farklılığı, • Pazarı tanıyor olma, • Politik siyasi kültürel yakınlık, • Türk malının diğer mallar karşısındaki olumlu imajı (kalite ve güven), marka tercihi (talep) ve kalite standardı. 	<ul style="list-style-type: none"> • Kazakistan hakkında donanımlı bilgi eksikliği, • Piyasa araştırması güçlüğü, • Ticari zihniyet farklılığı, • Ticari problemler kaynaklı itici Kazak Türk ilişkileri, • Türklere bakış kötü Türk imajı, • Yabancı olmak ve yerli firma olmamaktan kaynaklanan sorunlar, • Yabancılar yönelik yüksek kira miktarı uygulamaları, • Yasal olmayan uygulamalara maruz kalma derecesi.
FIRSATLAR	TEHDİTLER
<ul style="list-style-type: none"> • Pazarın yapısı, bakir bir pazar olması, • Asya ülkelerine coğrafi yakınlık, • Bölge ülkeleri içinde yüksek gelişmişlik oranı, • Kazakistan'ın bölgede lider ülke konumunda olması, • Bağımsızlık sonrası yeniden yapılanma ve buna bağlı büyük yatırım fırsatları, • Doğal kaynak zenginliği ve işlenmemiş topraklar, • Kazakistan-Rusya-Belarus arasındaki gümrük birliği anlaşmasıyla genişleyen büyük pazar konumu, • Satışların nakit yoğun yapılması ve buna bağlı yüksek nakit girişleri, • Gelişen bir pazar yapısına sahip olması, buna bağlı pazar boşluğu ve sektörel açıklar, • Belirli bölgelerde ucuz işgücü imkânları, • Rekabetin azlığı, yüksek kar marjları, • Tarımsal faaliyetlerdeki gelişmeler, • Yabancı yatırımcıların çeşitli risk olasılıkları nedeniyle piyasaya girememesi, • Ülkenin ekonomik olarak gelişme potansiyeli ve üretim ihtiyacı. 	<ul style="list-style-type: none"> • Altyapı imkânlarının yetersizliği, • Bürokratik işlem farklılıkları, • Çin malı ürünlerin pazardaki hâkimiyeti, • Doğal kaynaklara (Hammadde kaynaklarına) bağlı bir ekonomi olması, • Etnik yapıdaki karışıklıklar ve buna bağlı olması muhtemel riskler, • Gelişmemiş hukuki yapı, yasal sorunlar ve demokratik yapının tamamen oturmamış olması, • Güven sorunu ve buna bağlı risk, • İllegal baskılar ve yasalarındaki zayıflıklar, • Nitelikli eleman bulma zorlukları ve hizmete ulaşmada sıkıntılar, • Pazarın-piyanın bilinmemesi, • Pazardaki farklılıkların doğru analizinin yapılamaması, • Politik risk tek kişiye bağlı siyaset • Yönetimsel ve hukuki nedenlerden kaynaklı sektörler içi haksız rekabet uygulamaları, • Yabancı yatırımcıya olan olumsuz bakış açısı ve kültürel uyumsuzluklar, • Yetişmiş insan gücü eksikliği • Zayıf özel sektör

Tablo 6. Kazakistan'da Türk Yatırımcıları ve İşletmelerinin Güçlü-Zayıf Yönleriyle Karşı Karşıya Oldukları Fırsat ve Tehditler

Yatırımcılar rekabet avantajı sağlamak veya mevcut avantajı devam ettirebilmek için çeşitli stratejiler geliştirerek uygulayacaklardır. Gerekli ve uygun stratejiyi kararlaştıramayan veya strateji uygulamasında başarısız olan işletmeler çevreleri ile uyumu sağlayamayacaklardır. Bu da işletmelerin rekabet avantajlarını kaybederek faaliyetlerini durdurmalarına yol açacaktır. SWOT analizi özetle dış çevredeki gelişmelerin fırsat ve tehlike olarak nitelendirilmesi ile iç bünyedeki zayıf ve kuvvetli yönlerin tespitine ağırlık vermektedir (Koçel, 1999:274).

4 Sonuç

Kazakistan'da yerleşik Türk işletmelerinin, üretim pazarlama ve finansal anlam da geldiği nokta analiz edilmiş, Türk işletmelerinin ve yatırımcılarının karşı karşıya olduğu sorunlar ortaya konularak, Türk yatırımcılarının ve yatırımlarının SWOT analizi yapılmıştır.

Araştırma kapsamında Kazakistan'daki Türk yatırımları değerlendirildiğinde, sektörel bazda Ticaret, imalat sanayi, müteahhitlik hizmetleri, turizm alanlarında yoğunlaşmakta, Proje ve Danışmanlık hizmetleri, ulaştırma-dağıtım, tekstil, sağlık bankacılık alanlarında yatırımları olduğu görülmektedir.

Sektörler itibariyle Türk yatırımcılarının dağılımı incelendiğinde, 2 husus dikkati çekmektedir. Birincisi Türkiye'nin ve Türk yatırımcıların temel yetkinliği olan Tekstil sektöründe Kazakistan'da istenilen noktaya ulaşamamış olmasıdır. Kazakistan'da Türk mallarına olan güven de göz önünde bulundurulduğunda Türk yatırımcıların bu sektördeki yatırımlarının azlığı dikkate değerdir. İkinci husus ise, Kazakistan Enerji ve maden kaynakları açısından Dünyanın önde gelen sayılı ülkeleri arasında olmasına karşın, Türk yatırımcıların bu alandaki yatırımlarının çok cüzi miktarda olması dikkat çekmektedir.

Kazakistan'daki Türk yatırımlarını gelmiş oldukları dönemler itibariyle ve yatırımcıların nitelikleri itibariyle sınıflandırdığımızda, üç tür yatırımcı tipi ile karşılaşmaktayız. Birinci tip yatırımcı, Kazakistan'ın bağımsızlığının ilk yıllarında gelip küçük çaplı yatırımlarla faaliyete başlayan ve buradan elde ettiği karı tekrar yatırıma dönüştürerek belli bir ölçeğe ulaşan işletmelerdir. Başarısız olanlar zaman süreci içinde ayıklandığı için geriye kalan, işletmeler etkin bir şekilde varlığını sürdürmektedirler. İkinci tip yatırımcı, birinci tip yatırımcıların başarılarını görek gelen ya da Türkiye'de değişik nedenlerle iş yapamamış ve buraya çeşitli şekillerde gelerek yatırım faaliyetinde bulunan yatırımcılardır. Bu yatırımcıların her birinin kendine özgü başarı öyküleri vardır. Bu öyküler dinlendiğinde aynı amaçlarla gelen birçok insandan çok azının başarılı olduğu birçoğunun da zarar ederek Türkiye'ye döndüğü anlaşılmaktadır. Üçüncü tip yatırımcı ise, Türkiye'den gelmeden önce araştırmalar yapıp projeler geliştirip ve kendine burada ya stratejik ortak bulup ya da ciddi danışmanlık hizmeti olarak yatırımlara girişen yatırımcılardır. Bu tip yatırımcılar Kazakistan'ın bağımsızlığın ilk günlerinden itibaren var olmakla birlikte son 7-8 yıl içinde yoğunlaşmaktadır. Bu yatırımcılar yatırımlarını profesyonel olarak planlamakta projelendirmekte ve bu projeler dâhilinde yürütmektedirler. Söz konusu yatırımcıların piyasaya gelmesi ikinci tip yatırımcıların da azalmasına neden olmaktadır.

Sermaye yapısına ilişkin bulgular Kazakistan'da Türk yatırımcılarının dolaylı yatırımlarının olmadığını ve %100 direk yatırım şeklinde pazarda faaliyet gösterdiklerini ortaya koymaktadır. Bunun en büyük nedeni Kazakistan sermaye piyasasının henüz çağdaş dünya normlarına ulaşmamış olmasıdır. Kuralları tam olarak oturmamış sığ bir sermaye piyasasının yabancı sermayeyi çekme imkânının olmadığı da açıkça görülmektedir.

Kazakistan'da ikamet eden Türk yatırımcıların sorunları incelendiğinde, hukuksal sorunlar ve bürokratik engeller ya da bürokraside yaşanan güçlükler yatırımcılar açısından ciddi bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanında Türk yatırımcıların karşı karşıya kaldıkları en önemli sorunlardan birisi de yetişmiş insan gücü, kalifiye eleman sorunudur. Çalışma izinleri lisanslar vb. kısıtlamalar nedeniyle ülke dışından personel temin edemeyen işletmeler, yeni teknolojileri bilen çağın gereklerine uygun personel ihtiyacı ile karşı karşıya gelmekte ve bu da işletmecilik faaliyetlerini olumsuz etkilemektedir. Biran önce çağdaş norm ve gereklere uygun eğitilmiş insan gücü alt yapısının oluşturulmasına yönelik çalışmaların ivedi olarak başlatılması da bir zorunluluktur. Diğer taraftan yolsuzluk, rüşvet sorunu ve resmi kurumların gayri resmi uygulamaları en önemli sorunlar arasında yer almakta ve birçok girişimci tarafından çeşitli şekillerde dile getirilmektedir. Bağımsızlığının 20. Yılında Dünya ile bütünleşme hedefi içerisinde olan Kazakistan'ın biran önce hukuki ve bürokratik açıdan yapısal reformlara gitmesi bir zorunluluk olarak görülmektedir.

Kazakistan'da ikamet eden Türk yatırımcıların birçoğu Elçilik çalışanlarından yakınmakta ve kendilerini sahipsiz ve yalnız hissetmektedirler. Türk iş adamları pasaport işlemleri (kayıt vb.) vize uygulamaları konusunda farklı ülke vatandaşlarına, farklı uygulamalar olduğunu belirtmektedirler. Örneğin ikamet izni olan ve Kazakistan dışına çıkıp tekrar gelen Türk vatandaşlarının 5 gün içinde ikamet ettiği yerdeki yabancılar polisine başvurarak kayıt yaptırması zorunlu iken bazı ülke vatandaşlarına bu uygulama zorunluluktan çıkarılmış durumdadır. Yatırımcıların birçoğu yerel bürokrasiye ilişkin yeterli bilgi sahibi değildir. Elçilik çalışanlarının belirli dönemler itibariyle Türk yatırımcılarına bilgilendirme amaçlı toplantılar yapması ve girişimcileri aydınlatması önem arz etmektedir. Ayrıca sigorta ve emeklilik işlemlerine yönelik çalışmaların başlatılması ve denklik sorunun çözülmesine ilişkin girişimlerde bulunulması da bir zorunluluktur. Bu husus (emeklilik-sigortalılık durumu) Türk girişimcilerin motivasyonunu ve yatırımlarını olumsuz etkilemektedir. Almatı dışında

Türk iş adamları arasında iletişim ve dayanışmayı örgütleyecek sivil toplum kuruluşlarının oluşturulması konusunda Elçilik çalışanların öncülük etmesi gerekmektedir. Almatı'da Kazak Türk İş Adamları Derneği (KATİAD) adı altında bir sivil toplum kuruluşu bulunmakta ve özellikle Almatı'da faaliyet gösteren Türk girişimcilerin bir araya gelmesi yeni gelişmeler konusunda bilgilendirilmesi ve Türk işletmeleri arasında yardımlaşma ve dayanışmanın sağlanması hususunda büyük hizmet icra etmektedirler. KATİAD benzeri derneklerin yöresel bazda kurulması Türk yatırımlarının gelişmesi açısından büyük önem arz etmektedir.

Kaynakça

- Ağayev, 2010. "Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Geçiş Ekonomileri Örneğinde Panel Eştümleşme ve Panel Nedensellik Analizleri", *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 12/1 s:159-184.
- Alpar, 1978. **Çok Uluslu Şirketler ve Ekonomik Kalkınma**, (Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları), Ankara.
- Aydın, 1997. **Uluslar arası Doğrudan Yatırımlar ve Ortak Girişimler**, (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları).
- Bülbül ve Emirmahmutoğlu, 2010, "Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının İstihdam Etkisi: Türk Bankacılık Sektörü Örneği", *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 12/1 s:205-238.
- Çalışkan, 2003. "Dünya Yatırım Raporu-2002 Çerçevesinde Doğrudan Yabancı Yatırımlar Üzerine Değerlendirmeler", *Dış Ticaret Dergisi*, S.27, Ocak.
- Delice, 2005. "Doğrudan Yabancı Yatırım İstatistiklerinde Kullanılan Verilerin Kalitesi ve Güvenilirliği", *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C.6. S.2.ss.171-198.
- Göz, 2009. "Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Türkiye", *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana.
- Güçlü, 2003. "Yabancı Sermaye Çekimi, Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşmaları", *Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi*, S.8
- Karluk, 1983. **Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları**, ITO Ekonomik Yayınlar Dizisi, Yayın No: 13, İstanbul.
- Koçel, 1999. **İşletme Yöneticiliği**, 7. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul.
- OECD, 2003. **Foreign Direct Investment Statistics How Countries Measure FDI 2001**, International Monetary Fund. www.oecd.org, (02.07.2011).
- Savaşan, 2006. "Vergisel Teşviklerin Yabancı Doğrudan Yatırımlar Üzerindeki Etkisi", *Mevzuat Dergisi*, S.107.
- Tandırcıoğlu ve Özen, 2003, "Geçiş Ekonomilerinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 5, Sayı 4, 105-129.
- Yüksel, 1999. **Uluslararası İşletme Yönetimi ve Türkiye Uygulamaları**, Gazi Kitapevi, Ankara.